

ZA MARKÉTOU KLOSOVOU (1958–2024)

MARTIN BAŽIL – KATEŘINA BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – MAGDALÉNA JACKOVÁ

Zabývat se raněnovověkým divadlem v českých zemích vyžaduje řadu kompetencí: vedle jazykových – schopnost vyrovnat se s texty přinejmenším v humanistické a barokní latině, dobové češtině a němčině, kvůli kontextu i v polštině, románských a případně dalších jazycích – také spolehlivou orientaci ve dvou propojených, ale svébytně fungujících kulturních tradicích, katolické a protestantské. Markéta Klosová, která zemřela po těžké nemoci 9. prosince 2024, v sobě tyto kompetence spojovala měrou vrchovatou a v rámci své generace ojedinělou, jak ukazuje teatrologická část jejího díla, rozsáhlá a různorodá.

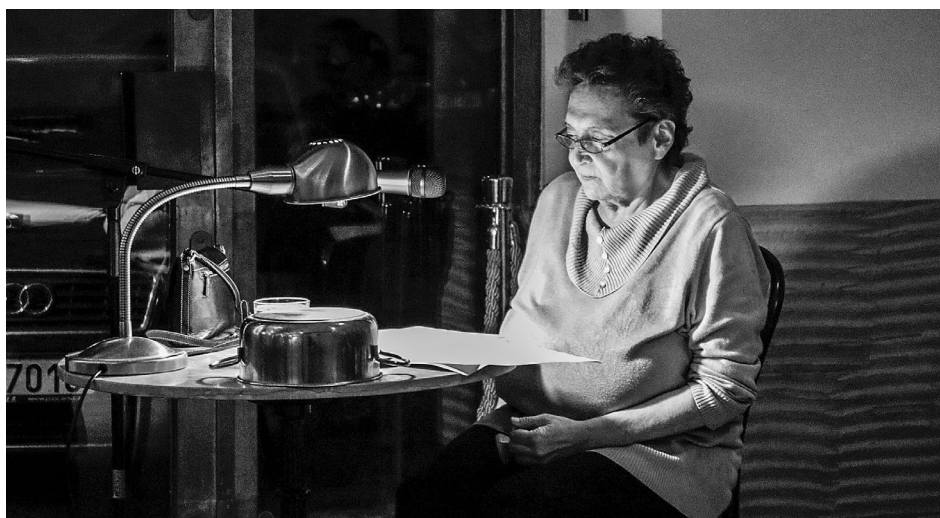
Zájem o umění obecně a speciálně o divadlo si Markéta Klosová přinesla z rodiny. Její otec Richard Klos (1924–2007) se jako právník Českého hudebního fondu zaměřoval na autorské právo, její matkou byla Ljuba Klosová (1929–2023), významná divadelní historička a autorka řady zásadních publikací o českém divadle 19. století. Není tedy překvapivé, že své studium češtiny a latiny na filozofické fakultě brněnské univerzity Markéta Klosová zakončila v roce 1983 diplomovou prací o piaristickém školském dramatu. Psala ji sice na bohemistice pod vedením Milana Kopeckého, fundovaného odborníka na starší českou literaturu, nicméně, jak ráda vzpomínala, v jejím korpusu byly texty a pasáže v češtině zcela okrajové, dominantní byla samozřejmě latina, ke které měla blíž oponentka práce, medievistka a neolatinistka Jana Nechutová. Téma divadelních

aktivit řádových škol v rámci badatelské krajiny postupující normalizace leželo tak trochu v „zemi nikoho“ a od odhodlané studentky – která už tenkrát musela bojovat se zdravotními problémy – vyžadovalo nadprůměrnou dávku samostatnosti.

Po roce 1989 se nicméně tato nevýhoda proměnila ve výhodu: mladá badatelka se díky tomu mohla vypracovat v žádanou odbornici na tuto problematiku. Záhy byla přizvána, aby přispěla kapitolou o piaristické divadelní produkci 18. století do kolektivní knihy o Divadle v Kotcích, kterou v roce 1992 vydal František Černý.¹ V této studii neposkytuje čtenáři pouze erudovaný přehled, ale posouvá úhel pohledu na školské divadlo: představuje je totiž jako součást nejen historie řádu a jeho vzdělávacího působení jako její předchůdci, ale také dobového divadelního dění. Podobně staví piaristickou latinskou tvorbu do zorného pole divadelního zkoumání i v článcích vydaných v 90. letech v *Divadelní revui*, které věnovala dvěma dramatům sehraným studenty gymnázia v Lipníku nad Bečvou na přelomu 50. a 60. let 18. století.² Ač v následujících desetiletích v publikování

1 Dramatika piaristů v 18. století. In Černý, František (ed.). *Divadlo v Kotcích, nejstarší pražské městské divadlo, 1739–1783*. Praha: Panorama, 1992, s. 336–347, 464–465.

2 Piaristická hra o Ambrosiovi a Theodosiovi. *Divadelní revue* 4, 1993, č. 3, s. 45–54; Piaristická hra Arsenius aneb komedie o vraždě. *Divadelní revue* 9, 1998, č. 4, s. 42–53.

Obr. 1. Markéta Klosová při scénickém čtení překladu Komenského *Diogena*, 7. listopadu 2023. © Jana Říhová.

podobných studií pokračovala jen sporadicky,³ zůstalo piaristické divadlo pro Markétu Klosovou badatelským tématem, o němž nejen ráda diskutovala, zejména pokud šlo o srovnávání s tvorbou jezuitskou,⁴ ale s jehož rozvíjením do budoucna počítala. Můžeme jen litovat, že projekt soupisu a podrobné klasifikace textů, periód a dalších dokladů o divadelní činnosti českých a moravských piaristů zůstal jen v rovině plánů.

- 3 Two Piariist Plays from Lipník in Moravia or Two 18th Century Portraits of Emperor Theodosius and his Court. In Katalin Czibula – András Emödi – Szabolcs János-Szatmári (eds.). *Dráma – múlt, színház – jelen*. Oradea – Cluj-Napoca: Partium – Societatea Muzeului Ardealan, 2009, s. 39–44. Viz též recenzi Wkład Pijarów do nauki i kultury w Polsce 17–19 wieku. Hrsg. v. Irena Stasiewicz-Jasiukowa, Warszawa–Kraków, Zakład Historii Nauk Społecznych Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN. Polska Prowincja Pijarów, 1993. *Acta Comeniana* 12, 1997, s. 331–340.
- 4 Jednomu jezuitskému divadelnímu kuriózu je věnována její studie *Declamatio genethliaca de Jesu Christo recens nato – An Unusual Jesuit Epiphany Play from the XVIIIth Century*. In Emese Egyed – Katalin Ágnes Bartha – Gabriella Nóra Tar (eds.). (*Dráma*)szövegek metamorfóza: Kontaktustörténetek I. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2011, s. 57–61.

Paralelně s piaristickými dramaty začala Markéta Klosová pracovat i na dalším tématu z dějin divadla, které se mělo stát jejím hlavním. Od roku 1985, po dvouletém intermezzu v Ústavu pro jazyk český, se intenzivně zabývala dílem Komenského, nejprve v rámci Pedagogického ústavu a později, po roce 1989, v Oddělení pro studium a edici díla J. A. Komenského Filosofického ústavu AV ČR, nyní Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku. Byla tam přijata do vydavatelského týmu Komenského souborného díla (DJAK), kde se jako editorka, autorka komentářů a posléze i hlavní redaktorka svazků věnovala především jeho latinským textům – korespondenci, pedagogickým a pansofickým spisům, speciálně pak jednotlivým částem monumentální *Obecné porady o nápravě věcí lidských*.⁵ Komenského dramatické dílo a vůbec jeho divadelní aktivity a představy o divadle tou dobou byly prozkoumány jen zčásti – systematicky se jim věnoval od

- 5 Podrobněji ke komeniologickým aktivitám Markéty Klosové mimo dramata viz například Schifferová, Věra. Vzpomínka na Markétu Klosovou. *Filosofický časopis* 73, 2025, č. 1, s. 167–169.

20. let 20. století do své smrti roku 1950 pedagog Josef Hendrich, od konce 50. let slovenská divadelní historička Milena Cesnaková-Michalcová, v jednotlivých studiích i další autoři jako filosof Pavel Floss, medievistka Jarmila Veltruská nebo zmíněný literární historik Milan Kopecký. Markéta Klosová vstoupila na toto pole těsně před změnou režimu nástiním lešenského kontextu Komenského tamních dramatických aktivit⁶ a pokračovala po roce 2000, z pozic filologických a kulturně historických. Začala analýzou předmluvy ke spisu *Schola ludus*, který představuje jako „osmidílnný cyklus divadelních her“⁷, a pokračovala podrobným rozbořem divadelních her Komenského současníka a lešenského kolegy Šebestiána Macera z Letošic: ve třech studiích z let 2008, 2013 a 2015 ukázala důležitost jak málo známého Macera, tak tradice školského divadla na gymnáziu v Lešně vůbec jako kontextu pro Komenského první dramatické počiny a jejich ranou recepci.⁸

S postupem času se její badatelský zájem přesouval stále více k tématům v užším slova smyslu teatrologickým. Snad to souvisí i s jejím doktorským studiem

na katedře divadelní vědy FF UK v Praze v letech 2005–2013, pod vedením Evy Stehlíkové. Těsně po jeho konci vyšla v *Divadelní revui* samostatná studie o fenoménu herectví ve zmíněném cyklu *Schola ludus*,⁹ pozdější článek toto téma zobecňuje, rozšiřuje i na obě zbývající Komenského hry a jeho pojetí gest kontextualizuje, především srovnáním s různými jinými pojetími, např. u jezuitů Francisca Langa (pro řádové divadlo), v rétorických a kazatelských příručkách a v traktátech anglického lékaře a filosofa Johna Bulwera, který se zabýval gestikou jako obecným prostředkem dorozumívání.¹⁰ Všechny tři přístupy, tj. kulturněhistorický, filologický a divadelněvědný, Markéta Klosová propojila ve své disertaci *Dramatické dílo J. A. Komenského* (odevzdána 2012, obhájena 6. 2. 2013, oponenti Adolf Scherl a Martin Svatoš), jejíž mírně přepracovaná a rozšířená podoba vyšla v knižní podobě v roce 2016 pod výstižnějším názvem *Divadelní svět J. A. Komenského*.¹¹ Jedná se o první monografii, která cíleně staví most mezi komeniologií a divadelní vědou. Markéta Klosová v ní vychází ze své erudice vybudované dlouholetou praxí a z detailní znalosti Komenského díla, na které se dívá prizmatem všech tří zmíněných přístupů. Cenné jsou už úvodní části

- 6 Lešenské hry a J. A. Komenský. *Studia Comeniana et historica* 19, 1989, č. 38, s. 166–175.
- 7 Původní předmluva ke Komenského osmidílnnému cyklu divadelních her *Schola ludus*. Několik slov k Předmluvě ke kurátorům. In Eva Šormová – Michaela Kuklová (eds.). *Miscellanea theatraia. Sborník Adolfu Scherlovi k osmdesátinám*. Praha: Divadelní ústav, 2005, s. 89–99.
- 8 Zwei Spiele des Sebastian Macer und J. A. Comenius' *Schola ludus* (Pars I–IV). In Katalin Czibula (ed.). *Színházvilágvilágszínház*. Budapest: Ráció Kiadó, 2008, s. 179–187; School Theatre after Comenius: Šebestián Macer and the Leszno Plays (1641–1652). *Acta Comeniana* 27, 2013, s. 103–114; Trzy sztuki Sebastiana Macera i *Schola ludus* Jana Amosa Komeńskiego. In Marta Małkus – Kamila Szymańska (eds.). *Reformacja i tolerancja. Jedność w różnorodności? Współistnienie różnych wyznań na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*. Wschowa-Leszno: Muzeum Okręgowe w Lesznie, 2015, s. 247–270.

- 9 Herci a herectví v Komenského cyklu *Schola ludus*. *Divadelní revue* 25, 2014, č. 2, s. 7–17.
- 10 Komenského představa gestikulace v jeho dramatických dílech. Realismus, nebo stylizace? In Lenka Řezníčková – Vladimír Urbánek (eds.). *Ex definitione: Pansofické pojmy J. A. Komenského a jejich dobové kontexty: Studie Martinu Steinerovi*. Praha: Filosofie, 2017, s. 127–145.
- 11 *Divadelní svět J. A. Komenského*. Praha: Academia 2016. Recenze: Havelka, Tomáš. „My, družina školáků, na něž se tu díváte“. *Divadelní revue* 28, 2017, č. 1, s. 124–129; Bažil, Martin. *Acta Comeniana* 55, 2017 [2019], č. 31, s. 134–141; Řezníčková, Kateřina. *Tvořivá dramatika* 28, 2017, č. 2, s. 33–34; odpověď M. Klosové na recenzi T. Havelky Ad Tomáš Havelka: „My, družina školáků, na něž se tu díváte“ DR 1/2017. *Divadelní revue* 28, 2017, č. 3, s. 106–109.

knihy, které obsahují nástin historického kontextu Komenského názorů na divadlo a jeho dramatické tvorby, a tím nahrazují dosud nenapsané panoráma dějin (nejen školského) divadla 17. století, protestantského i katolického, ve střední a středověčochodní Evropě. K největším přínosům knihy patří, že autorka vzala vážně spis *Schola ludus* coby dramatický cyklus a podrobila ho rozboru z hlediska jeho dramatické výstavby, zamýšlených inscenačních technik, výpravy, práce s divákem atd.

Druhým vrcholem bádání Markéty Klosové o Komenského divadelní tvorbě byla její další kniha (vyšla v dubnu 2024 v nakladatelství Filosofia jako jeho jubilejní šestistá publikace), na níž pracovala v posledních letech a která pod názvem *Diogenes kyník znovu na živu a Patriarcha Abraham* obsahuje komentované překlady jeho dvou samostatných her, podrobně rozebraných už ve zmíněné monografii. Překlad první z nich v této originálně graficky zpracované publikaci vyšel více než půlstoletí po dnes již zastaralém překladu Josefa Hendricha, druhá hra je nyní k dispozici čtenářům v českém prvopřekladu, čímž se zaplnilo jedno z prázdných míst v Komenského české recepci. Kvality překladu, při jehož přípravě se autorka mohla opřít o své bohaté zkušenosti s překládáním děl Komenského¹² i dalších novolatinských autorů,¹³ ukázalo scénické čtení pasáží z *Diogena*, které se konalo půl roku před vydáním svazku, 7. listopadu 2023, v kavárně Na Boršově

na pražském Starém Městě a při němž se překladatelka sama zhostila role průvodce večerem, vypravěče a *menneur de jeu* (viz příložené foto).

Výsledky svého teatrologického bádání – o piaristech, Komenském i o dalším tématech – Markéta Klosová prezentovala také na řadě mezinárodních setkání. Zejména se od přelomu tisíciletí pravidelně účastnila trienále o starším divadle pořádaných skupinou maďarských badatelů a badatelek (István Kilián, Katalin Czibula, Júlia Demeter, Márta Zsuzsanna Pintér a další) nejčastěji v maďarském Egeru, příležitostně i jinde (Nitra, Cluj-Napoca, Oradea). Ještě v roce 2018 na egerské konferenci přednesla příspěvek o Komenského *Diogenovi*.¹⁴ Posledních dvou z těchto setkání se kvůli zdravotním komplikacím bohužel nemohla zúčastnit osobně. Její příspěvek, v němž mezinárodnímu publiku zpřístupnila výsledky svého bádání o herectví v cyklu *Schola ludus*, byl publikován v konferenčním sborníku ze setkání v roce 2021.¹⁵ Pro následující konferenci pořádanou v roce 2024 v rumunské Oradei připravila referát zaměřený na postavu ďábla Asmodaje ve dvou bohemikálních latinských hrách o Tobiašovi: *Toboëus* od Jana Aquily z Plavče z roku 1569 a *Tobias junior* jezuity Georga Dingenauera z roku 1616.¹⁶

Komentovanou edici a překlad první z těchto dvou her Markéta Klosová chystala pro poslední divadelně historický projekt, kterého se zúčastnila. Stejně

12 Např. J. A. Komenský: *Předehra pansofie. Objasnění pansofických pokusů*. Přeložila, komentovala a předmluvu napsala Markéta Klosová. Praha: Academia, 2010, nebo Praktický sylogismus pro celý svět Jana Amose Komenského. In Helena Krmíčková – Anna Pumprová – Dana Růžičková – Libor Švanda (eds.): *Querite primum regnum Dei. Sborník k počtě Jany Nechutové*. Brno: Filozofická fakulta MU, 2006, s. 571–591.

13 Viz například Valerián Magni: *O Světě myslí a jeho obraze*. Vyd. Markéta Klosová za spolupráce Josefa Bartoně, přel. Markéta Klosová, úvod a komentář napsal Tomáš Nejeschleba. Praha: Oikoymenh, 2016.

14 How to get Diogenes on the Stage. In Katalin Czibula – Júlia Demeter – Márta Zsuzsanna Pintér (eds.): *Theory and Practice in 17th–19th Century Theatre*. Eger: Líceum Kiadó 2019, s. 33–41.

15 Actors and Acting in the *Schola ludus* Cycle by John Amos Comenius. In Anett Farkas – Gabriella Körömi (eds.): *Új erdemények a színház-és drámatörténeti kutatásban (17.–19. század) / New results in the research of theatre and drama (17–19th century)*. Eger: Líceum Kiadó 2022, s. 181–196.

16 Tento příspěvek připravujeme k vydání v příslušném sborníku.

jako Dingenauerův *Tobias junior* a další dvě biblické hry od Andrease Rochotia vyjdou ve 3. svazku ediční řady *Theatrum Neolatinum* nazvaném *Latinské biblické drama v českých zemích doby předbělohorské*. Markéta Klosová se v rámci práce na této knize nevěnovala jen „své“ hře, ale přispívala i svými cennými zkušenostmi z jiných edičních projektů, měla být hlavní autorkou části úvodní studie věnované hrám vycházejícím z deuterokanonické knihy Tobáš. O jejím zápalu a nadšení pro věc svědčí i to, že si literaturu k této problematice původně plánovala vzít i do nemocnice.

Kromě zmíněného rozsáhlejšího projektu k piaristickému školskému dramatu z české provincie měla Markéta Klosová ještě řadu dalších badatelských plánů k dějinám raněnovověkého divadla.

Chystala se pracovat na studii o dramatických zpracováních tobiášovské látky obecně (v posledním roce četla třeba německou hru na toto téma od Thomase Brunnera ze třetí čtvrtiny 16. století), zaujaly ji postavy čertů/dáblů v těchto i jiných hrách, o nichž chtěla napsat šířeji pojatou studii, snad se chystala vrátit také k cyklu *Schola ludus* a uvažovala o jeho kompletním překladu do češtiny.¹⁷ Tato témata v tuto chvíli bohužel zůstávají de-sideratem. Kdo se do nich ale jednou bude chtít pustit, bude moci navázat na poctivé a fundované základy, za něž můžeme děkovat právě Markétě Klosové.

17 Dosud jsou v češtině k dispozici jen hry čtvrtá, pátá (přel. Josef Hendrich, 1947) a část osmé (přel. Jaromír Červenka, 1970).

Mgr. Martin Bažil, Ph.D.
Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav řeckých a latinských studií
martin.bazil@ff.cuni.cz
 <https://orcid.org/0000-0001-9117-7036>

Mgr. Kateřina Bobková-Valentová, Ph.D.
Akademie věd České republiky, v. v. i.
Historický ústav
valentova@hiu.cas.cz
 <https://orcid.org/0000-0002-5293-349X>

Mgr. Magdaléna Jacková, Ph.D.
Akademie věd České republiky, v. v. i.
Ústav pro českou literaturu
jackova@ucl.cas.cz
 <https://orcid.org/0000-0002-8945-2622>

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.